

Pere Verdaguer i l'Institut d'Estudis Catalans

És bell i de justícia recordar aquells que han fet de la seva vida un compromís i una lluita a favor del país on han viscut, de la seva llengua amenaçada, de la seva cultura literària. Avui acostem al cor la figura de Pere Verdaguer, que, a causa d'una guerra, va instal·lar-se a la Catalunya del Nord on, a més de realitzar-se com a escriptor de qualitat, va desenvolupar una tasca ingent relativa a l'ensenyament del català, la seva defensa, la seva difusió i el seu estímul de complicitat.

He de parlar de la relació de Verdaguer amb l'Institut d'Estudis Catalans (IEC), però em permetreu que dediqui una primera part de la meva intervenció al contacte personal que vaig tenir amb ell abans que entrés en la docta corporació, relació que es va perllongar un cop acceptat com a membre numerari.

Involucrat en la direcció de les enquestes de l'*Atlas lingüístic del domini català*, una empresa geolingüística que superava les anteriors per la dimensió del qüestionari, un nombre més alt de poblacions enquestades, un equip de dos investigadors i la gravació magnetofònica d'enquestes (ALDC, I-VIII, 2001-2016). Després de la preparació, juntament amb Badia, del corresponent *Qüestionari* de 2.400 preguntes, vam iniciar les exploracions dialectals a partir del 1965; sis anys després, el juliol de 1971 —ja fa quaranta-sis anys!— vam començar una primera campanya en l'àmbit del rossellonès o català septentrional. Com que fèiem un diari de les nostres activitats, vet aquí el que vaig escriure del nostre primer dia rossellonès (feia l'enquesta acompanyat de Josep Comas, alumne brillant, que havia fet un treball valuós sobre el parlar de Pau, Alt Empordà):

5 de juliol de 1971. Havia de sortir de Barcelona a les 8, però una avaria del Grundig m'obliga a portar-lo a reparar a primera hora del matí; fins a les 10 no puc iniciar el viatge. A prop de les 12 arribo a Figueres, on m'espera en Josep Comas amb la seva promesa Adelina, que tinc el gust de conèixer. Travessem la

frontera i fem cap a Perpinyà. Dinem. Mentrestant, tractem de localitzar l'Enric Guiter, però no hi ha sort; anem a dues adreces: a l'última casa, ens envien a l'Institut. Allí no ens en saben donar clarícies. A l'Anuari telefònic cerquem el telèfon de Pere Verdaguer. El localitzem i ens cita per la nit. Ens reunim a casa seva, on venen també el Sr. Cayrol, poeta, el Sr. Deloncle, apotecari i organitzador del Museu de Cultura Popular de Perpinyà, i el Sr. Azevedo, professor brasiler que parla català. Parlem llargament sobre temes lingüístics, exposem el nostre objectiu i el Sr. Deloncle ens forneix una llarga llista de subjectes —així anomenàvem els informadors— o guies tant per a Perpinyà com per a diversos pobles de les contrades rossellonenques.

D'aquest fragment es desprenen unes consideracions sobre l'empresa geolingüística: 1) És important tenir un enllaç, sobretot en àrees on no s'ha tingut relació, que obre les portes a futurs informadors, i el paper de Verdaguer i de Deloncle va ser clau per a l'èxit dels nostres treballs; Deloncle havia recorregut tot el territori ultrapirinenç a la recerca de peces de cultura popular per al Museu esmentat i havia establert coneixences que a nosaltres ens anaven molt bé. 2) La incorporació de la tècnica moderna d'aleshores va ser una novetat benvinguda, però, tenint en compte que no es coneixia la perfecció dels estris, sovint ens trobàvem amb avaries dels aparells o interrupcions elèctriques que entorpien o dilataven la nostra feina. 3) La recerca de l'informador idoni resulta treballosa i a voltes complicada perquè, després d'haver trobat l'informador aparentment ideal, resulta que no és natiu del lloc en qüestió; les dades fornides per Deloncle van facilitar la nostra tasca.

Deixem a part altres factors que poden posar entrebancs als interrogatoris: cansament, ocupacions (girar l'herba, donar menjar a les vaques), excuses (partit de futbol, festes patronals), digressions en les respostes, etc.

En aquesta tanda vam enquestar a Perpinyà, Salses, Estagell, Jóc i Ceret. Al juny de l'any següent vam continuar a Formiguera, de parla semioccitana, Cornellà de Conflent, Prats de Balaguer, Mosset i els Hostalets. I el 1976, ara acompanyat de Juanjo Pujades, que havia fet una bona tesi sobre l'etnolingüística de l'alt aragonès, vam completar les enquestes previstes a la Catalunya del Nord amb Sant Cebrià, Prats de Molló, Portè. Gràcies a aquella reunió a casa de Pere Verdaguer podem dir que van reeixir plenament les nostres exploracions rosselloneses.

Però, anem a la segona part de la meva intervenció sobre Pere Verdaguer i l'IEC. El 15 de desembre de 1992 la Secció Filològica (SF) li va proposar d'acollir-lo com a membre numerari, juntament amb Germà Colón. I el 30 de gener de 1993 va acceptar la nominació «amb gran il·lusió», com manifesta en carta al president de la SF, Antoni M. Badia Margarit. Durant els vint-i-quatre anys de membre numerari va assistir amb assiduitat a les reunions de la Secció i va col·laborar en treballs com el *Diccionari de la llengua catalana* (DIEC), del 1995, en propostes d'introducció de dialectalismes del Rosselló o en la defensa del *Diccionari* davant els

atacs d'*Els Marges*, que qualifica, en escrit adreçat al president Argenter, de «campanya brutal», deixant palès, d'altra banda, el costat positiu de la polèmica com a «mostra de l'interès públic per les coses de la llengua».

M'agradaria estendre'm en la col·laboració a la nova edició del *Diccionari* de l'Institut. És sabut que, en resposta a una demanda social i seguint una estratègia d'inclusió d'elements diatòpics d'àrees que no havien vist beneïdes particularitats lèxiques dotades de tradició, extensió, expressivitat, etc., la direcció de l'obra va demanar a Verdaguer que preparés una llista de septentrionalismes que considerés necessaris per incloure'ls en el nou diccionari.

El *Diccionari general* de 1932 va ser refractari a admetre mots propis del rossellonès: només hi van tenir cabuda mots que es trobaven en el català septentrional, a l'Alt Empordà, com *feda* 'ovella', *nariu* 'forat del nas', *clavillar* 'turmell', *gratera* 'pruïja', *cel de la boca* 'paladar dur', *quec* 'tartamut' i algun altre. L'entrada lexicogràfica estrictament rossellonesa va tenir lloc arran de l'exili de Fabra a Prada, on es va posar en contacte directament amb parlants d'aquell dialecte, va prendre nota d'alguns vocables i, com que s'estava preparant la segona edició del *Diccionari general*, va enviar una llista de catorze rossellonesismes a la SF de l'IEC, però la cúpula, un cop examinats, només en va acceptar la meitat: *descossolar* 'destruir els cossols o fonaments (d'alguna cosa)', *envermenat* 'ple de cucs', *a l'encop* 'alhora', *espellir* 'descloure's', *espellida* 'acció d'espellir', *flingar* 'fimbrar', *sarda* 'sardina'; la resta (*brutinyó* 'persona bruta', *bullinada* 'sopa de peix', *calmàs* 'xafogor de l'atmosfera', etc.) va ser rebutjada. Actitud inclusiva enfront d'actitud purista.

Més tard, arran de la preparació d'una nova edició del diccionari, el *Diccionari de la llengua catalana* (DIEC, 1995), d'acord amb una demanda social i seguint l'estratègia que Fabra havia iniciat, de formar un model composicional, més respectuós amb els dialectes, la directora de l'obra va encarregar a Pere Verdaguer la confecció d'una llista de rossellonesismes que, a judici seu, haurien d'introduir-se en el nou diccionari. Ell en va redactar una nòmina altament nodrida de tal manera que els responsables de l'obra, d'acord amb l'autor, van aconsellar la publicació del valuós recull del lèxic del Rosselló en un llibre a part, que va veure la llum el 2002 amb el títol *Diccionari del rossellonès*. D'aquesta manera no van entrar en la lexicografia general *arrumar* 'socarrimar', *allumeta* 'llumí, misto', *cavalla* 'egua', ni tampoc *atudar* malgrat la nota de Verdaguer («Ep, aquest no es pot negligir»), posseïdor d'una rica tradició llibresca septentrional; *bureu* («a la Catalunya del nord no es diu altra cosa», P. V.) o *votura* («ningú no diu cotxe sinó per parodiar la gent del Principat», P. V.). La restricció lèxica aplicada al rossellonès es basava en la decreixença demogràfica de parlants, en la presència en rossellonès d'un bon nombre d'occitanismes i francesismes i en el fet de la revernacularització dels que aprenien el català com a segona llengua i que rebien classes de professors cispirinencs.

Després de la publicació del DIEC, davant la florida dels mitjans de comunicació, la SF va posar en marxa una proposta d'estàndard oral, que és com un pont entre el registre col·loquial i l'estàndard. S'han publicat les propostes de fonètica (1990) i morfologia (1992) i està a punt de veure la llum, en línia i en paper, la de lèxic, un component de la llengua que combina la unitat amb la diversitat, que agermana formes generals amb equivalents d'àmbit restringit dotats de prestigi i de vitalitat. Com que l'oralitat s'avança generalment a l'escriptura, s'hi inclouen mots rossellonesos que gaudeixen del favor del poble i que, pujats a un registre més alt, poden ajudar a salvaguardar dialectalismes que a voltes porten l'òxid dels segles; és el cas de *atudar* 'apagar (el foc)', *arrumar* 'socarrimar', *casarina* 'bola de jugar els infants', *espertinar* 'berenar', *llucet* 'llampec', *band* 'costat', *peixoneria* 'peixateria', etc.

El 2009 Verdaguer va complir vuitanta anys. Arran d'aquest esdeveniment, la SF va organitzar un homenatge en el qual van intervenir Jordi Carbonell, que va exaltar «l'home honest, culturalment sòlid i nacionalment fidel»; Jordi Costa, que ens ha deixat recentment, que va posar en relleu l'oposició valenta als adversaris de les normes fabrianes i va valorar el seu servei al coneixement i foment del català a través de manuals, gramàtiques, diccionaris i antologies, etc., i que, gràcies a ell, s'havia estès l'ensenyament del català i en català; Joan Peytaví va resumir en poques paraules la plena i múltiple activitat de Verdaguer: «ha tocat de tot, escrit, ensenyat, divulgat, creat, dirigit».

Avui, amb el dolor de la seva pèrdua, reiterem l'homenatge al creador literari, a l'autor de les eines per a l'ensenyament de la llengua pròpia, al defensor de les particularitats septentrionals dins el marc unitari de la llengua, al que ha divulgat els mecanismes gramaticals i lèxics a través dels mitjans de comunicació, al mestre de tots, venerat al nord i estimat al sud.

Honor i gratitud a Pere Verdaguer.

JOAN VENY I CLAR
Secció Filològica